

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ.2439 - 2539 ซึ่งครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุง และพื้นที่บางส่วนของจังหวัดสงขลา มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของข้าวและยางพารา ที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราในท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยศึกษาปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อการพัฒนาการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต การบริโภค การค้าขายแลกเปลี่ยน ตลอดจนปัญหาต่างๆที่เกิดจากการผลิตข้าวและยางพารา โดยเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ชาวนาและชาวสวนยางพารามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ และเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ของตนเอง

ผลการศึกษาพบว่าสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะชาวนาในช่วงก่อน พ.ศ.2453 มีสภาพเศรษฐกิจพอเพียงชีพตามแบบศักดินา มีวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมคือ ทุกขั้นตอนการผลิตตั้งแต่การไถ บักดำ เก็บเกี่ยว อาศัยแรงงานคน สัตว์เลี้ยง และน้ำฝนเป็นสำคัญ ควบคู่ไปกับการใช้เครื่องมือในการทำนาที่ไม่สลับซับซ้อน เช่น ไถ คราด จอบ เสียม ซึ่งบางส่วนเป็นของที่ทำขึ้นเอง บางส่วนซื้อจากท้องถิ่นใกล้เคียง โดยมีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นสำคัญ อาจมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันบ้างเล็กน้อยเพื่อให้พอเพียงในสิ่งจำเป็นเท่านั้น ส่วนการค้าขายแบบเศรษฐกิจการค้าตามระบบทุนนิยม จะปรากฏให้เห็นในชุมชนสังคมเมือง โดยเฉพาะเมืองท่าชายทะเล เช่น เมืองสงขลา แต่การก่อตัวของระบบทุนนิยมจะเป็นไปอย่างเชื่องช้า ไม่เกิดนายทุนอิสระ เพราะกำไรจากการค้าขายไม่ได้นำมาผลิตซ้ำ แต่นำไปเพื่อรักษาระบบศักดินาให้คงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีมากกว่า สำหรับวิถีชีวิตของชาวนาจะอยู่ใต้ระบบศักดินา ถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินในรูปของการเกณฑ์แรงงาน เสียสุขภาพกายให้กับรัฐและถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเอารัดเอาเปรียบ นอกจากนี้ รัฐยังจงใจละทิ้งการดูแลทุกข์สุขของชาวนา ทำให้พวกเขาเลือกที่จะรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือตัวเอง มีความเกื้อกูล และเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนร่วมกันสร้าง เครือข่ายเพื่อป้องกันและพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินของกันและกันมากกว่าจะพึ่งอำนาจรัฐ

สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ของชาวนาและชาวสวนยางพาราในช่วง พ.ศ.2453 - 2500 เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยชาวนาเริ่มหันมาผลิตข้าวเพื่อขาย ในขณะที่ผู้คนที่อยู่ในบริเวณเชิงเขาหรือพื้นที่สูงเริ่มหันมาปลูกยางพาราเป็นอาชีพเสริม

ในส่วนของชาวนา การผลิตข้าวจำแนกได้เป็นสองส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการผลิตข้าวในพื้นที่ขนาดใหญ่ ดำเนินการโดยนายทุนจีนมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อขาย มีการใช้เครื่องจักรช่วยในการทำนา เป็นการทำนาแบบครบวงจร เริ่มตั้งแต่การปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการขาย และเนื่องจากนายทุนจีนเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้ซื้อและผู้ขาย จึงสามารถเลือกขายผลผลิตของตนเพื่อแสวงหากำไรได้เต็มที่ ทำให้สามารถแสวงหาผลกำไรจากการลงทุนของตนได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ยิ่งกว่านั้น การเป็นผู้ซื้อข้าวเปลือกของชาวนาโดยใช้วิธีกดราคาและโก่งน้ำหนักรักรังก็ยิ่งทำให้นายทุนจีนได้รับผลประโยชน์มากมายจากการผลิตข้าวเพื่อขาย ส่วนที่สอง คือการทำนาในพื้นที่ขนาดเล็กของชาวนาในท้องที่ การเริ่มผลิตข้าวเพื่อขายเกิดจากความจำเป็นที่ต้องใช้จ่ายเงินสำหรับการศึกษาของบุตรหลาน และเพื่อเลื่อนฐานะของตนเองและครอบครัวเป็นสำคัญ การผลิตข้าว โดยจะขายผลผลิตเฉพาะในส่วนที่เหลือจากการบริโภคเท่านั้น การผลิตยังใช้วิธีดั้งเดิม ฟังฟังทรัพย์ากรภายในชุมชน ไม่มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต แต่ใช้วิธีขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลการผลิตเป็นหลัก

ในช่วงนี้ ถึงแม้จะมีระบบเงินตราเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวนามากขึ้น แต่ส่งผลกระทบเฉพาะในส่วนการศึกษาและซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภคที่จำเป็นเท่านั้น เงินจึงไม่จำเป็นมากนัก เพราะทรัพย์ากรในท้องถิ่นมีความสมบูรณ์ สามารถหล่อเลี้ยงการดำรงชีพของ ชาวนาได้อย่างดี ระบบเงินจึงยังไม่อาจเข้ามาทำลายความสัมพันธ์ที่ดีงามของวิถีชีวิตแบบเดิมได้

สำหรับการทำสวนยางของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลานั้น เริ่มต้นด้วยทุนจีน แรงงานจีน ภายใต้การสนับสนุนเป็นอย่างดีของรัฐบาลไทย หลังจากนั้นจึงค่อยแพร่หลายไปสู่คนไทยซึ่งส่วนใหญ่จะทำสวนยางขนาดเล็ก ในระยะแรก จะเป็นการปลูกยางพาราเป็นอาชีพเสริม เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว มีวิธีการผลิตที่ล้าสมัย ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพต่ำ ถูกพ่อค้ากดราคารับซื้อ การไม่ปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตและฟังฟังทรัพย์ากรภายในชุมชน ทำให้ระบบทุนไม่สามารถแทรกตัวเข้ามาขูดรีดในขั้นตอนการผลิตได้ คงทำได้เฉพาะในขั้นตอนการซื้อขายผลผลิตเท่านั้น ซึ่งแม้ผลผลิตเหล่านี้จะถูกกดราคาแต่ก็ไม่กระทบต่อชีวิตชาวสวนชาวนามากนักเนื่องจากต้นทุนการผลิตต่ำมาก ดังนั้นระบบทุนนิยมที่ก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจนในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จึงส่งผลต่อวิถีชีวิตและสภาพเศรษฐกิจของคนเหล่านี้ไม่มาก

ในช่วง พ.ศ. 2500 – 2539 สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพารา ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเลย ทั้งนี้เกิดจากชาวนาเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตจากการผลิตข้าวเพื่อบริโภคมาเป็นเพื่อการค้าขาย และในขณะเดียวกัน ชาวสวนยางพารา

ได้เปลี่ยนเป้าหมายการผลิตจากเพื่อเป็นอาชีพเสริมมาเป็นอาชีพหลัก ทำให้ระบบทุนนิยมแทรกตัวเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว ควบคุมเป้าหมายการผลิต ปัจจัยการผลิต ให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ส่งผลกระทบต่อชาวนาและชาวสวนยางพาราอย่างกว้างขวาง

ในส่วนของชาวนา การตัดสินใจปลูกข้าวเพื่อขายทำให้ชาวนาต้องหันไปพึ่งพิงปัจจัยภายนอกชุมชน เช่นรถไถ ข้าวพันธุ์ใหม่ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันระบบนิเวศน์และความสมบูรณ์ของพื้นดินได้ลดลงอย่างรวดเร็ว เพราะผลของการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เช่นปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช ทำให้ค่าใช้จ่ายในการซื้อหาปัจจัยการผลิตและสิ่งของอุปโภคบริโภคเพื่อดำรงชีพสูงขึ้นไปด้วย ในขณะที่เดียวกันการผลิตเพื่อขายก็ทำให้วิถีชีวิตของชาวนาผูกติดกับตลาดมากขึ้น มีความเสี่ยงกับกำไรขาดทุนมากขึ้น ต้นทุนการผลิตที่สูงส่งผลให้ชาวนาขาดทุน หากขายข้าวได้ราคาต่ำ หรือทำนาไม่ได้ผลเพราะภัยธรรมชาติ ชาวนาก็จะประสบภาวะขาดเงินทุนในการผลิตซ้ำ จำเป็นต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาให้จ่ายในครอบครัวและซื้อหาปัจจัยเพื่อเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป ชีวิตชาวนาจะเริ่มถูกกดดัน และถูกบงการการตัดสินใจในการเพาะปลูกโดยตลาด แทนการเลือกตัดสินใจด้วยตนเองดังเช่นในอดีต

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ในชุมชนทั้งด้านการผลิตและสังคมเองก็เริ่มจางหาย การออกปาก ซอมือ ถูกแทนที่ด้วยการใช้เงินจ้าง ชุมชนที่เคยเกาะตัวกันแน่น เอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เริ่มอ่อนแอ ผู้คนเริ่มคิดถึงและแสวงหาเงิน เพื่อนำมาใช้จ่ายและซื้อปัจจัยการผลิตแทนการแสวงหา น้ำใจ ซึ่งเป็นสิ่งดีงามจึงเริ่มสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย ในขณะเดียวกัน สภาพเศรษฐกิจของชาวนาที่เริ่มทรุดต่ำลง ซึ่งเกิดจากการที่ชาวนาขายข้าวขาดทุน และบางครั้งก็ทำนาไม่ได้ผล เกิดปัญหาหนี้สินมากมายก็ส่งผลให้คนหนุ่มสาวเริ่มละทิ้งไร่นา ออกจากชุมชนไปหางานทำในตัวเมือง การทำนาจึงเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว สภาพไร่นาที่ถูกทิ้งร้างจึงเป็นภาพที่พบเห็นได้ทั่วไปในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

สำหรับชาวสวนยางพารา จะมีสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือหลังจากเปลี่ยนเป้าหมายจากการผลิตเป็นอาชีพเสริมมาผลิตเพื่อเป็นอาชีพหลักแล้ว ชาวสวนต้องลงทุนมากขึ้นเพื่อซื้ออย่างพันธุ์ดี ต้องบำรุงรักษาและปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตให้ดีขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นในขณะที่ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ส่งผลให้ชาวสวนมีกำไรจากการขายผลผลิตน้อยมาก ในบางครั้งถึงกับขาดทุน ทำให้การสะสมทุนเกิดขึ้นได้ยาก เงินที่ได้จากการขายผลผลิตพอเพียงเฉพาะการดำรงชีพภายในครอบครัวแต่ละวันเท่านั้น เมื่อต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตหรือเกิดเจ็บป่วย หรือต้องใช้เงินเพื่อส่งเสียบุตรหลานเล่าเรียนสูงขึ้น ก็ต้องกู้หนี้ยืมสิน ดังนั้น ชาวสวนยางพาราบางรายจึงต้องเปลี่ยนสภาพสวนยางพาราเป็นสวนผลไม้เพราะให้ผลตอบแทนมากกว่า

และบางรายต้องทำอาชีพเสริมเพื่อให้มีเงินพอมາเลี้ยงครอบครัวได้ ส่วนหนุ่มสาวก็ละทิ้งสวนยางเพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่เหนื่อยยาก และมีรายได้ไม่พอรายจ่าย จึงหันไปทำงานตามโรงงาน อุตสาหกรรม ปล່อยให้การทำสวนยางตกเป็นภาระของผู้สูงอายุซึ่งขาดเรี่ยวแรงในการขยายพื้นที่เพาะปลูก ข้ำร้ายกลับมีแนวโน้มจะลดขนาดพื้นที่ลงเรื่อยๆ เพราะการแบ่งมรดกและการขายสวนยางไปเพื่อประกอบอาชีพอื่น อนาคตการทำสวนยางพาราขนาดเล็กจึงอยู่ในสภาพที่น่าห่วงใย

ปัญหาของการทำนาและทำสวนยางพารา เกิดจากการขายผลผลิตได้ราคาต่ำ ชาวนาและชาวสวนประสบภาวะขาดทุนอันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ผลผลิตไม่มีคุณภาพ ถูกพ่อค้ากดราคา และโกงน้ำหนัก ดังนั้น ผู้คนทั้งสองอาชีพจึงพยายามแก้ปัญหานี้โดยการรวมกลุ่มกันพัฒนาผลผลิตของตนให้มีคุณภาพ และรวมกลุ่มกันขายเพื่อให้มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าซึ่งจะช่วยให้ขายผลผลิตได้กำไรมากขึ้น แต่การรวมกลุ่มยังขยายตัวไม่มาก ความสำเร็จจึงยังอยู่ในวงแคบ

ในทัศนะของผู้เขียน รัฐต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงกระตุ้นให้มีการรวมกลุ่มของผู้คนในชุมชนให้มากขึ้น ในขณะเดียวกัน ผู้คนในท้องถิ่นจะต้องลดการผูกติดอยู่กับตลาด ต้องลดการปลูกพืชเชิงเดี่ยว หันไปทำไร่นาสวนผสมให้มากขึ้น และต้องเร่งฟื้นฟูความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ของท้องถิ่นกลับมาด้วยการลดการใช้ปุ๋ยและสารเคมี หันกลับไปใช้อินทรีย์วัตถุและยากำจัดศัตรูพืชจากธรรมชาติให้มากขึ้น ซึ่งนอกจากจะช่วยลดต้นทุนการผลิตแล้ว ยังช่วยให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น ผู้คนมีสุขภาพดีขึ้นอีกด้วย ในส่วนของรัฐ ควรเร่งกระตุ้นให้มีการบริโภคผลผลิตภายในประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะยางพารา เพื่อลดการพึ่งพาตลาดต่างประเทศ ควรเร่งวิจัยพันธุ์ยางพาราและข้าวที่ให้ผลผลิตสูงขึ้นตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยรัฐต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คอยให้ความช่วยเหลือทั้งทางวิชาการ และงบประมาณให้เพียงพอต่อความจำเป็น แทนการชี้หน้าดังเช่นที่ผ่านมา วิธีการเหล่านี้ อาจช่วยให้สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งก็เป็นได้